

HRVATSKI IZVOZ I UVOZ POLJOPRIVREDNO- -PREHRAMBENIH PROIZVODA 1966 -1990.¹

CROATIAN EXPORT AND IMPORT OF AGRICULTURAL AND FOOD PRODUCTS 1966 -1990

P. Grahovac

Vanjskotrgovinska razmjena poljoprivrednih proizvoda Republike Hrvatske ostala je do danas veoma slabo istraženo područje, kako agrarne ekonomije u nas, tako istodobno i ekonomskih odnosa naše zemlje s inozemstvom. Uzroka tomu ima, dakako, više, od kojih valja navesti bar dva.

Prvo, republički ekonomski odnosi s inozemstvom i bivšoj su se Jugoslaviji sagledavali i izučavali u okviru i na razini međunarodnih ekonomskih odnosa cjelokupne državne zajednice. U takvim uvjetima, republičke su poljoprivrede bile u suštini samo statističke jedinice iz kojih su se računali prosjeci i zbirne (agregatne) veličine. Drugo, statističko-dokumentacijska osnova veoma je oskudna. Naime, Republički zavod za statistiku objavio je, prvi put u svom Statističkom godišnjaku za 1971., podatke o uvozu i izvozu poljoprivrednih proizvoda koji su samo jednim (manjim) dijelom sređeni po načelima Standardne međunarodne trgovinske klasifikacije (SITC) i to za razdoblje od 1966. godine.

Povrh toga, navedeni su podaci dani samo za vrijednosti, a ne i za količine, izvoza i uvoza po robnim sektorima, ali ne i svim odsjecima. Te činjenice bitno umanjuju analitičku vrijednost raspoložive statističke građe koja se nije značajnije mijenjala sve do 1986. godine. Naime, tek za razdoblje s početkom 1986. raspolaže se detaljnim i točnim podacima i o količinama izvoza i uvoza proizvoda i to po zemljama podrijetla odnosno destinacije.

Svi osnovni podaci o izvozu i uvozu u ovom radu (ako drukčije nije navedeno) za razdoblje od 1966-1985., izračunati su iz podataka u pojedinim godištimu SGH, a za razdoblje od 1986-1990. iz dokumentacije Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, koja, na žalost još nije publicirana. Ne ulazeći u brojna pitanja

¹Ovaj prilog predstavlja izvod iz opsežnijeg rada što ga je autor izradio u okviru projekta: "Makrostrategija i management poljoprivredno-prehrambenog sustava Republike Hrvatske".

što se javljaju već na prvom koraku u analizi poljoprivrednog izvoza i uvoza, ovdje valja bar konstatirati osnovna metodološka rješenja.²

Prvo, dinarske vrijednosti izvoza i uvoza kako ih inače bilježi službena statistika, pretvorene su u dolarske vrijednosti, koristeći u svakoj godini službeni tečaj dinara prema US\$. To stoga što se na taj način "... uspostavlja kontinuitet i kontakt s podacima svjetskog tržišta koji su većinom inače izraženi u tekućim dolarima"³. Drugo, kao poljoprivredni izvoz i uvoz tretirana je vanjskotrgovinska razmjena primarnih proizvoda poljoprivrede i proizvoda prerađivačke industrije koja kao osnovnu sirovinu upotrebljava poljoprivredne proizvode. Treće, podaci o izvozu i uvozu tekstilnih vlakana za razdoblje 1966-1985. dani su za sva vlakna (pošto se prirodna statistički ne mogu izdvojiti) dok se za razdoblje od 1986-1990. odnose samo na prirodna vlakna. Četvrto, statistika je do 1986. godine registrirala izvoz i uvoz po manjem broju grupa proizvoda nego što to čini poslije te godine, tako da i stavka "ostali" ili "nespomenuti" proizvodi nije usporediva u ta dva razdoblja. I peto, od 1986. godine, od kada to statistika omogućuje, dani su i podaci o količinama i cijenama u vanjskotrgovinskoj razmjeni značajnijih poljoprivrednih proizvoda.

Analitičari i teoretičari ekonomskog razvoja, već su poodavno utvrdili da je razvoj gospodarstva nužno povezan sa smanjenjem udjela poljoprivrede u ukupnoj privrednoj aktivnosti pa stoga i u vanjskotrgovinskoj razmjeni.⁴

Struktura privrede kao i ostala njena obilježja nužno se, naime, prenose odnosno reproduciraju i u robnoj razmjeni s inozemstvom. Stoga, u vanjskotrgovinskoj razmjeni agrarnih zemalja dominiraju poljoprivredni, a u industrijski razvijenim zemljama industrijski proizvodi. To je pravilo od kojeg postoje, dakako, i odstupanja ili izuzeci na strani jednih i drugih zemalja.

Kako su se u nas u posljednjih dva i pol desetljeća kretali vrijednost izvoza i uvoza u apsolutnom i relativnom izrazu njihov saldo pokazuje pregled u tablici 1.

Podaci na tablici 1 dozvoljavaju više zaključaka.

Prvo, vrijednost uvoza poljoprivrednih proizvoda zabilježila je znatno, brži rast u odnosu na vrijednost izvoza. Naime, isključujući iz analize očito netipičnu 1990. godinu u kojoj je uvoz dosegao ogromnu vrijednost od blizu 900 milijuna US\$, prosječne godišnje stope porasta vrijednosti uvoza i izvoza u razdoblju od 1966/68-1987/89. bile su 10,4 odnosno 6,7%.

²O tome se može detaljnije vidjeti V. Stipetić, P. Grahovac: "Poljoprivreda u vanjskoj trgovini Jugoslavije 1953-1975", Informator, Zagreb, 1977.

³V. Pertot: "Neki opći volutni utjecaji na naše vanskotrgovinske pokazatelje" (str. 140), objavljeno u "Zborniku radova Ekonomskog fakulteta u Zagrebu", Zagreb, 1975.

⁴C. Clark: "The Condition of Economics Progress", Macmillan and Company, 1940. London.

Tablica 1 Vrijednost izvoza i uvoza poljoprivrednih proizvoda i njihov saldo (u milijunima US\$)

Razdoblje	Poljoprivredni proizvod:		Saldo izvoza i uvoza poljop. prizv. (+/-)	Udio poljop. proizv. u ukupnom:	
	izvoz	uvoz		izvozu	uvozu
1966-68.	81,4	53,6	+27,8	19,0	10,3
1969-71.	91,3	65,6	+25,7	17,2	8,8
1972-74.	99,7	105,5	-5,8	12,9	8,4
1975-77.	135,4	164,5	-29,1	10,1	7,6
1978-80.	198,4	345,2	-146,8	11,1	9,9
1981-83.	264,4	297,6	-33,2	11,5	9,6
1984-86.	229,1	257,0	-27,9	9,2	8,9
1987-89.	319,3	418,9	-99,6	12,2	13,4
1990.	302,4	870,6	-568,2	10,4	19,6

U traženju uzroka koji su uvjetovali navedene tendencije u vanjskotrgovinskoj razmjeni, čini se da je uputno poći od materijalnog okvira, u kojem su se one ostvarile, a koji je određen kretanjem proizvodnje. Tako je npr. veliki porast uvoza u trogodištu 1978/80. bio neposredna posljedica stagnacije fizičkog volumena poljoprivredne proizvodnje u tim godinama. A to je još uvjerljivije posljednjih pet godina analiziranog razdoblja (1986-1990) u kojem je došlo do višestrukog povećanja vrijednosti uvoza, dok se proizvodnja smanjivala po stopi od 1,5% godišnje. S druge strane, vrijednost izvoza bilježila je dosta stabilan i kontinuiran rast sve do trogodišta 1984/86. u kojem je došlo do značajnog pada izvoza pića i duhana a u manjoj mjeri i prehrambenih proizvoda (vidi tablicu 3).

Osim proizvodnje, na vanjskotrgovinsku su razmjenu utjecali i brojni drugi čimbenici. Tako npr. veliki porast uvoza u posljednjim godinama prošlog desetljeća bio je u velikoj mjeri uvjetovan sve većom liberalizacijom uvoza hrane koja je trebala usporiti rast njenih cijena i na taj način smanjiti pritisak jednog od generatora inflacije. Istodobno, zbog platno-bilančnih teškoća, nerijetko se postupalo po načelu "izvoziti pod svaku cijenu". Povrh toga, na izvoz i uvoz kao autonoman faktor utjecalo je i stanje na međunarodnom tržištu koje je bilo u znaku sve oštrije konkurencije, ograničavanja i zatvaranja pojedinih tržišta, neizvjesnosti i sl.

Drugo, suficit u vanjskotrgovinskoj razmjeni poljoprivrednih proizvoda ubrzo je ustupio mjesto deficitu koji je (u trogodišnjim prosjecima) poslije toga trajno

prisutan do kraja analiziranog razdoblja. Osim toga, negativni saldo se u posljednjih sedam godina (1984-1990) neprekidno (s izuzetkom 1987) povećavao da bi u 1990. premašio pola milijarde US\$. U toj je godini ostvarena gotovo dvostruko veća vrijednost uvoza mesa, dok se uvoz čitavog niza drugih proizvoda kao što su voće i povrće, piće, životinjske i biljne tvari višestruko povećao. Uzrok tomu valja, kao što je rečeno, tražiti prije svega u smanjenju proizvodnje.

Navedene činjenice nedvojbeno upućuju na zaključak, da hrvatska poljoprivreda, najblaže rečeno, nedovoljno uspješno obavlja jednu od svojih temeljnih funkcija. Izvozom poljoprivrednih proizvoda mogao se platiti ili "pokriti" sve manji dio njihovog uvoza; u 1990. godini svega 34,7%. Rastući je uvoz sve više opterećivao ionako nepovoljno stanje ukupne vanjskotrgovinske bilance. Rješenja treba prvenstveno tražiti u ubrzanju rasta proizvodnje i na toj osnovi prije svega u ekspanziji izvoza, a potom i u ekonomski opravdanom ograničavanju uvoza.

Realnijoj ocjeni značenja poljoprivrednih proizvoda u cjelokupnoj vanjskotrgovinskoj razmjeni u nas, može poslužiti i međunarodna komparativna analiza. U tu je svrhu načinjen i slijedeći tabelarni pregled.

Tablica 2 Udio poljoprivrednih proizvoda u vanjskotrgovinskoj razmjeni pojedinih zemalja u dvogodištu 1988/89. - u %

	Izvoz	Uvoz		Izvoz	Uvoz
Austrija	3,8	6,4	Mađarska	22,0	8,7
Čehoslovačka	3,5	10,6	Poljska	10,3	17,3
Danska	24,8	10,9	Španjolska	15,6	9,9
Francuska	15,6	10,1	Turska	25,3	8,4
Grčka	27,9	18,0	Argentina	56,0	5,5
Hrvatska	12,5	14,4	Brazil	28,4	8,3
Italija	6,7	14,7	Meksiko	11,3	16,1
Jugoslavija	8,8	10,1	USA	12,6	5,2

Izvor: Izračunato iz podataka FAO: "Yearbook Trade 1989", Vol. 43, Roma 1990.

Može se, dakle, zaključiti da je značenje poljoprivrednog izvoza u nas niže ne samo u odnosu na zemlje koje su u svom dugom povijesnom razvoju uspjele materijalizirati komparativne prednosti što ih imaju u razvoju poljoprivrede, poput Danske, Francuske, USA, Argentine, nego i u odnosu na zemlje s kojima se možemo bolje usporediti kao što su Grčka, Mađarska, Turska, Španjolska. Istodobno, sve s izuzetkom Grčke, imaju nižu relativnu razinu uvoza poljo-

privrednih proizvoda nego naša zemlja.

Imajući u vidu sva ograničenja koja postoje u ovakvim vrstama međunarodnih komparacija, i to zbog velikih razlika u prirodnim i ekonomskim uvjetima razvoja pojedinih poljoprivreda, ipak se s dosta velikom pouzdanošću može zaključiti da su usporedno gledano poljoprivredni proizvodi u nas nedovoljno zastupljeni u izvozu i previše u uvozu.

VRIJEDNOST I STRUKTURA POLJOPRIVREDNOG IZVOZA

Poljoprivredni se izvoz sastoji od nekoliko stotina proizvoda, koji se prema standardnoj međunarodnoj trgovinskoj klasifikaciji grupiraju u više sektora (označenih jednoznamenkastim brojem), a oni se dijele na odsjeke koji se označavaju dvoznamenkastim brojevima i tako se sve nastavlja do pojedinačnih proizvoda.

Valja poći od činjenica koje govore o kretanju vrijednosti izvoza poljoprivrednih proizvoda sakupljenih do razine pojedinih odsjeka i sektora.

Budući da statistika nije zabilježila izvoz svih grupa proizvoda od početka analiziranog razdoblja, nije moguće pouzdano utvrditi promjene koje su se zbile u strukturi izvoza. Stoga se sa sigurnošću može reći samo da su se prehrambeni proizvodi zadržali na razini od oko devet desetina vrijednosti cjelokupnog izvoza poljoprivrede, dok su piće i duhan smanjili svoj udio u toj vrijednosti. Tako visoki ponder prehrambenih proizvoda objektivno je ostavljao malo prostora za preostale u izvozu relativno malo značajne proizvode.

Kako proizvodi za hranu dominiraju u strukturi poljoprivrednog izvoza, to je taj dio izvoza potrebno i detaljnije analizirati.

Evo najprije pregleda vrijednosti izvoza proizvoda za hranu rastavljenog na pojedine grupe proizvoda i to do razine robnih odsjeka (prema SITC-u).

U strukturi izvoza prehrambenih proizvoda, zbile su se, u analiziranom razdoblju, dosta krupne promjene, koje se mogu sažeti u nekoliko slijedećih zaključaka.

Sektor mesa (žive životinje, meso i mesne prerađevine) ostvario je u prvih šest godina (1966-1971) gotovo dvije trećine (64,0%) ukupnog deviznog prihoda što je u tim godinama realiziran izvozom prehrambenih proizvoda. Međutim, od početka 70-tih godina, vrijednost izvoza mesa (uključujući žive životinje), sporije je rasla od vrijednosti izvoza ostalih prehrambenih proizvoda. Stoga se zastupljenost mesa postupno smanjivala, da bi u trogodištu 1988/90. pala na 45,5% vrijednosti izvoza prehrambenih proizvoda.

Tablica 3 Vrijednost i struktura izvoza poljoprivrednih proizvoda 1966-1990. (u milijunima US\$)

Razdoblje	0	1	21	22	26	29	4	Ukupno
1966-68.	72,2	7,9	0,4	...	0,8	...	0,1	81,4
1969-71.	77,3	12,4	0,6	...	0,8	...	0,2	91,3
1972-74.	89,7	8,4	0,3	...	1,1	...	0,2	99,7
1975-77.	116,9	14,0	0,3	...	2,2	...	0,5	133,8
1978-80.	165,7	28,1	0,0	...	2,4	...	2,2	198,4
1981-83.	213,3	48,4	0,0	...	1,8	...	0,9	264,4
1984-86.	203,3	19,1	0,2	...	3,2	2,2	1,1	229,1
1987-89.	291,4	14,9	0,9	1,9	2,3	6,2	1,7	319,3
1990.	267,4	18,5	4,8	2,2	1,3	5,0	3,2	302,4

0-proizvodi za hranu; 1-piće i duhan; 21-sirova koža i krzna; 22-uljano sjemenje; 26-tekstilna vlakna, 29-životinjske i biljne sirovine (ostale); 4-životinjska i biljna ulja i masti.

Tablica 4 Vrijednost i struktura izvoza prehrambenih proizvoda (u milijunima US\$)

Razdoblje	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	Ukupno
1966-68.	13,9	31,0	6,5	11,6	5,2	...	0,8	...	1,8	1,4	72,2
1969-71.	24,2	26,6	6,4	8,5	7,2	...	0,5	...	1,5	2,4	77,3
1972-74.	27,8	28,7	8,0	12,0	8,1	...	0,3	...	0,2	4,6	89,7
1975-77.	37,2	32,1	13,8	13,6	10,9	...	0,3	...	2,1	6,8	116,8
1978-80.	36,5	58,7	18,4	15,7	13,7	...	1,1	...	3,1	18,5	165,7
1981-83.	35,6	61,2	18,2	36,9	31,1	...	0,6	...	4,0	25,7	213,3
1984-86.	27,2	53,5	12,2	49,9	30,3	2,1	1,4	1,0	7,6	18,1	203,3
1987-89.	71,2	61,6	20,4	44,9	53,1	6,7	1,9	5,4	12,1	14,1	291,4
1990.	57,6	68,5	23,1	31,7	40,7	7,8	2,4	3,1	9,8	22,7	267,4

00 - žive životinje; 01-meso i prerađevine; 02-riba i riblje prerađevine; 03 - žitarice i prerađevine; 04-voće i povrće; 05- kava, kakao, čaj, začini; 06-mlječni proizvodi; 07-šećer, proizvodi od šećera, med; 08-stočna hrana (osim u znu); 09-ostali proizvodi (nеспomenuti).

Najprodorniju izvoznu stavku činili su "ostali proizvodi", povećavši, u razdoblju od 1966/68.-1988/90., svoj udio u ukupnoj vrijednosti izvoza prehrambenih proizvoda od skromnih 1,9% na 8,5%. Ta činjenica pokazuje jednu nesumnjivo pozitivnu pojavu: raznolikosti izvoza. Naime, očito je da se u izvozu pojavljivao sve veći broj novih proizvoda koji se nisu mogli grupirati u neki već postojeći, standardni izvozni odsjek (označen dvoznačnim brojevima).

Tri grupe proizvoda: mliječni proizvodi i jaja; riba i riblje prerađevine; žitarice i prerađevine smanjile su svoju zastupljenost u strukturi vrijednosti izvoza prehrambenih proizvoda. No, o tim i drugim strukturnim promjenama bit će više riječi na slijedećim stranicama, pa sada valja prijeći na detaljniji pregled izvoza pojedinih grupa proizvoda.

Žive životinje bile su jedna od najprodornijih stavaka u izvozu prehrambenih proizvoda, povećavši u razdoblju od 1966/68-1988/90., svoj udio u vrijednosti toga izvoza od 19,6 na 23,5%. U strukturi izvoza dominira junad i konji. Na njih, naime, otpada (1990) 97,5% vrijednosti izvoza živih životinja, od čega na junad 84,2 i na konje 13,3%.

Dinamičniji rast izvoza junadi počeo je pred kraj 50-tih godina. To je vrijeme kada je ekonomska politika počela odlučnije podržavati razvoj poljoprivrede i njenu izvoznu orijentaciju u čemu je govedarstvo imalo istaknuto mjesto. Na tržištu zapadne Europe postojala je velika i domaćom proizvodnjom nezadovoljena potražnja upravo za junećim mesom. To je bio snažan poticaj uzgoju i izvozu junadi. Blizina toga tržišta, bio je faktor koji je dodatno djelovao u istom pravcu.

Izvoz junadi obilježavaju velike godišnje oscilacije u kretanju njegovog fizičkog volumena pa stoga i vrijednosti. Tako npr. izvoz žive junadi povećao se u 1987. u odnosu na 1986. godinu čak za 21% (od 13,2 na 29,6 tisuća tona). Izvozne su cijene rasle neprekidno i dosta stabilno, povećavši se od 1456 US\$ po jednoj toni u 1986. na 2017 US\$ po toni u 1990. godini. Stoga je nestabilno kretanje vrijednosti izvoza bilo u daleko većoj mjeri posljedica velikih godišnjih kolebanja volumena izvoza.

Cjelokupni izvoz junadi usmjeren je (1990) na tržište četiriju zemalja: Grčke, Italije, Nizozemske i Njemačke (SR), pri čemu najveći dio ili točno 80,0% otpada na Italiju, a daljnjih 19,0% na Grčku. Blizina tržišta bila je očito odlučujuća u takvoj usmjerenosti izvoza junadi.

Veoma dinamičan proces zamjene animalne (prije svega konjske), s mehaničkom vučnom snagom, bio je temeljni čimbenik relativno velike ponude konja u nas u posljednjih dvadesetak godina. Istodobno, prehrambene navike stanovništva ograničavale su potražnju za konjima za klanje na domaćem tržištu.

Izvoz konja dosegao je najvišu točku u 1987. godini, kada je zabilježen porast fizičkog volumena u odnosu na 1986. za 843% (od 4 389 na 41 397 tona). Poslije te godine izvoz se smanjuje količinski i vrijednosno, broj se konja već smanjio na svega 36 tisuća grla (1991), što upućuje na zaključak da je realno očekivati daljnje smanjenje ili pak stagnaciju njihovog izvoza.

Gotovo cjelokupni (99%) izvoz konja (za klanje, rad, jahanje) preuzima tržište Italije. Najveći utjecaj na takvu usmjerenost izvoza ima, dakako, blizina toga tržišta na kojem se potražnja za konjima, (posebno za klanje) ne može zadovoljiti domaćom ponudom. Na izvoz svih ostalih vrsta živih životinja otpada (1990) svega 2,5% ukupne vrijednosti izvoza te grupe proizvoda. Riječ je o izvozu bikova, magaraca, golubova, žaba, janjadi, zečeva i sl.

Meso i mesne prerađevine bili su, sve do sredine 80-tih godina pojedinačno najznačajnija i najstabilnija izvozna stavka ne samo prehrambenih proizvoda nego i cjelokupnog izvoza poljoprivrede. Njihov udio, međutim, u ukupnoj vrijednosti izvoza prehrambenih proizvoda neprekidno se smanjivao: od 42,9% u trogodištu 1966/68. na 22,36% u posljednje tri godine analiziranog razdoblja (1988/90). Istodobno, povećala se vrijednost izvoza, od 31,0 na 65,4 milijuna US\$ ili za 110%.

Izvoz mesa u razdoblju od 1986-1990., ostvarivao se u uvjetima smanjenja njegove proizvodnje, što je predstavljalo, dakako, nepovoljnu okolnost i s gledišta njegovog izvoza. No i pored toga izvezeno količine mesa i prerađevina povećavale su se sve do 1990. godine.

Riječ je o izvozu relativno skupih i za domaće potrošače sve teže dostupnih vrsta mesa, s jedne strane, i uvoza jeftinijeg mesa, s druge strane. Na izvoz mesa utjecale su, dakako, i prilike na inozemnom tržištu koje su u znaku sve veće konkurencije tradicionalnih ali i novih izvoznika, neizvjesnosti, otežavanja i ograničavanja uvoza, sve strožijih kriterija i većih standarda u odnosu na kvalitetu proizvoda i sl.

U izvozu mesa i prerađevina dominiraju juneće meso i mesne prerađevine (kobasice, svinjske šunke, salame, paštete), na koje otpada (1990) 73,3% vrijednosti izvoza te grupe proizvoda, od čega juneće meso čini 42,1% i prerađevine 31,2%. Od ostalih proizvoda u značajnijoj su mjeri zastupljeni još goveđe meso, meso peradi i svinjsko meso.

Izvoz junećeg mesa u razdoblju od 1986-1990., količinski se smanjio, i to od 7183 na 5 457 tona. No unatoč tomu zbog izvanredno velikog porasta izvoznih cijena: od 3 060 na 5 294 US\$ po toni, povećala se i vrijednost izvoza koja je u 1990. godini dosegla gotovo 29 milijuna US\$. Juneće meso (kao i živa junad) izvozi se gotovo isključivo u Italiju.

Mesne se prerađevine sastoje od većeg broja proizvoda od kojih su u vrijednosti

izvoza najviše zastupljene (1990) svinjske šunke i to 58,5% te "ostali" proizvodi 21,4%. Izvoz šunka (slično kao i izvoz junadi i junećeg mesa) usmjeren je gotovo isključivo (98,9%) na tržište jedne zemlje, ali u ovom slučaju na tržište USA. U 1990. godini ostvarena je izvozna cijena od 3 396 US\$ po toni svinjske šunke.

Riba i riblje prerađevine, kao malo koja grupa proizvoda, bilježi u posljednja dva i pol desetljeća dosta stabilan rast vrijednosti izvoza. Ona se povećala od 6,5 na 22,1 milijun US\$ u razdoblju od 1966/68-1988/90. Taj je rast, kao što pokazuje tablica 4, bio osobito dinamičan upravo od sredine 80-tih, tako da se povećala i relativna razina izvoza ribe i njezinih prerađevina.

Vrijednost izvoza zabilježila je rast u razdoblju od 1986-1990. u većoj mjeri zbog porasta izvoznih cijena koji je bio 41,3% (od 1 507,6 na 2 130,3 US\$ po toni), a zatim i zbog većeg volumena izvoza koji je iznosio 21,8% (od 8 966, na 10 828 tona).

Daljnje jačanje izvoza tih proizvoda presudno će ovisiti o tome kojim će se tempom napuštati ograničavanje našeg morskog ribarstva na priobalno područje i prelaziti na oceansko ribarenje koje jedino može osigurati veći ulov i veću profitabilnost toga dijela nacionalnog gospodarstva. Takvo prestrukturiranje ribarstva zahtjeva, dakako, znatna investicijska ulaganja u izgradnju i opremanje brodova za ribarenje na otvorenim vodama.

Žitarice i prerađevine bilježile su u razdoblju od 1966/68 - 1988/90. porast vrijednosti izvoza, ali uz veoma izražene godišnje oscilacije. Naime, vrijednost izvoza povećala se u prosjeku od 11,6 na 41,7 milijuna US\$ godišnje. No usprkos tomu, udio tih proizvoda u vrijednosti ukupnog izvoza proizvoda za hranu smanjio se i to od 16,0 na 12,1%.

Velike godišnje oscilacije u kretanju vrijednosti izvoza žitarica i prerađevina u daleko su većoj mjeri posljedica izvoznih viškova, a tek u manjoj mjeri neravnomjernog kretanja izvoznih cijena. Tako je npr. 1990. godine izvezeno svega 45,7% količina u odnosu na prethodnu godinu dok su se izvozne cijene povećale za 7,5%.

Interesantne promjene zbile su se u strukturi izvoza žita i prerađevina. Naime, u dvogodištu 1986/87. kukuruz je činio 95% fizičkog volumena izvoza tih proizvoda da bi ubrzo zatim pšenica preuzela primat, sudjelujući u 1989/90. u izvezenim količinama sa 70%. Objašnjenje se nalazi u različitom kretanju proizvodnje tih dviju žitarica. Dok se u istom razdoblju (1986/87-1989/90) proizvodnja kukuruza smanjila za 15,4%, proizvodnja pšenice zabilježila je rast od 22,9%. Prerađevine su zastupljene (1989/90) sa skromnih 1,2% u ukupno izvezenim količinama žita i prerađevina.

Može se, dakle, zaključiti da su veća i stabilnija proizvodnja žitarica uvjet bez

kojeg se ne može ubrzati i stabilizirati njihov izvoz. Kako se najveći dio proizvedenog kukuruza koristi kao stočna hrana (osobito u svinjogojstvu) to će i u buduće njegov izvoz uveliko ovisiti o odnosu izvoznih cijena svinjskog mesa i kukuruza. Taj će utjecaj biti, dakako, utoliko veći ukoliko bude i naglašenija izvozna orijentacija cjelokupne poljoprivrede.

Voće i povrće zabilježili su najbrži (u odnosu na ostale grupe proizvoda-robne odsjeke), višestruki porast vrijednosti izvoza i to u apsolutnom i relativnom izrazu. Naime, u razdoblju od 1966/68-1989/90. povećala se godišnja vrijednost izvezenog voća i povrća za 882% (od 5,2 na 51,1 milijuna US\$). Istodobno, porastao je njihov udio u ukupnoj vrijednosti izvoza proizvoda za hranu, i to od 7,2 na 17,2%.

U izvozu voća i povrća (uključujući i njihove prerađevine) zastupljeno je više desetaka proizvoda od kojih se jedni javljaju u malim, nerijetko, simboličnim količinama tako da u pojedinim godinama i nestaju s liste izvoznih proizvoda, dok su drugi prisutni u relativno većem opsegu, ali najčešće s velikim godišnjim oscilacijama. Tako npr. u godinama 1988., 1989. i 1990. izvezeno je suhog graha, kako slijedi: 16 886, 1 053 i 3 tone. Naravno da se oscilacije u kretanju izvoza svakog pojedinačnog proizvoda "gube" na razini ukupnog izvoza voća i povrća, ali i on je u cjelini bio naglašeno nestabilan.

Može se, nadalje, zaključiti da izvoz voća i povrća obilježava kapilarnost tj. izvoz velikog broja proizvoda u relativno malim količinama. Istodobno, za izvoz se može reći da je rastresit i s obzirom da je usmjeren na relativno veliki broj tržišta odnosno zemalja. Takve značajke izvoza imaju negativne ali i pozitivne učinke: jednom su naglašeniji jedni a drugi put drugi.

Kava, čaj, kakao i začini spadaju u red onih grupa proizvoda kojih se izvoz može statistički pratiti tek od 1986. godine. Podaci na tablici 4 pokazuju da je taj izvoz bio dosta stabilan u apsolutnom i relativnom izrazu. Tomu valja još dodati da su se izvezene količine tih proizvoda, u razdoblju od 1986-1990., kretale od 2158 (1990) do 3 325 tona (1987). Od navedenih 2 158 tona izvoza u 1990. godini, otpadalo je na prehrambene proizvode kakao-a 1 697 tona, te sjeme komorača i kleka 449 tona i sve ostale proizvode (među kojima je i čaj) preostalih 12 tona.

Mliječni proizvodi i jaja ostali su, sve do danas, marginalna stavka izvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Naime, njihov udio u vrijednosti izvoza proizvoda za hranu, u razdoblju od 1966/68-1988/90, smanjio se od skromnih 1,1 na svega 0,8%. Istodobno je zabilježen porast vrijednosti izvoza, i to od 800 na 2500 tisuća US\$.

U analiziranom su se razdoblju izvozile i dosta male količine tih proizvoda. One su se kretale od 512 (1987) do 1 627 tona (1989). U 1990. godini npr., izvezeno

je 889 tona tih proizvoda, od kojih je otpadalo na sir i urdu 733, mlijeko, vrhnje, jogurt i sladoled 124 i jaja 32 tona.

Tako skroman izvoz samo je posljedica, prije svega, stanja u proizvodnji poglavito obilježenog smanjenjem proizvodnje mlijeka pa čak i jaja. S druge strane, zemlje tradicionalne uvoznice imaju najčešće probleme s viškovima tih proizvoda dok je uvozna potražnja ograničena na proizvode specifičnih karakteristika.

Šećer, proizvodi od šećera i med predstavljaju, poslije mliječnih proizvoda i jaja, grupu proizvoda koja je najmanje zastupljena u strukturi izvoza proizvoda za hranu. Njihov se udio, u razdoblju od 1986-1990. kretao u rasponu od 1,1 (1986.) do 3,3% (1988). Interesantno je primijetiti da je u 1988. godini izvezeno 28 676 tona tih proizvoda u odnosu na nekoliko tisuća tona u svakoj od preostale četiri godine. Objašnjenje je u relativno velikom izvozu šećera u toj godini i to od 26296 tona, usprkos činjenica da je 1988. ostvarena najmanja proizvodnja šećera (137 tisuća tona) u analiziranom razdoblju. Pada u oči i podatak da je 87,5% izvezenog šećera u toj godini ostvareno na tržištu Brazila!

Stočna hrana (osim žitarica u zrnu) predstavlja jedan od najprodornijih, izvoznih sektora poljoprivrede. Naime, godišnja vrijednost izvoza stočne hrane porasla je, u razdoblju od 1966/68-1988/90., od 1,8 na 12,4 milijuna US\$, povećavši tako i svoj udio u ukupnoj vrijednosti izvoza proizvoda za hranu od 2,5 na 4,1%.

Izvezene količine stočne hrane kretale su se, u analiziranom razdoblju (1986-1990), u rasponu od 69 032 (1990) do 103 295 tona (1989). U izvozu tih proizvoda dominiraju rezanci šećerne repe i uljane pogače (uključujući i ostatke od sjemena uljane repice), na koje je u 1990. godini otpadalo 93,9% fizičkog volumena izvoza stočne hrane. Izvozne su cijene porasle od 117,6 (1986) na 141,6 US\$ po toni (1990).

Ostali proizvodi za hranu zabilježili su, kao što pokazuju podaci na tablici 4, porast vrijednosti izvoza i u apsolutnom i relativnom izrazu (podaci za razdoblje 1966-1985. nisu usporedivi zbog različitog obuhvata). Oni su sastavljeni od većeg broja pojedinačnih proizvoda od kojih su najviše zastupljeni preparati, umaci i miješani začini, zatim kvasci i juhe. Relativno velike investicije u prehrambenu industriju rezultirale su takvim povećanjem proizvodnje koja je nužno bila velikim dijelom izvozno orijentirana.

Prehrambeni proizvodi čiji je izvoz nešto detaljnije prikazan čine, kao što je rečeno, oko 9/10 vrijednosti ukupnog izvoza poljoprivrede, dok se preostala 1/10 toga izvoza sastoji od većeg broja proizvoda koji su različitog podrijetla kao što imaju i različitu namjenu.

Piće i duhan, najznačajniji su među tim proizvodima. Vrijednost njihovog izvoza u razdoblju od 1966/68-1988/90. porasla je od, u prosjeku, 7,9 na 15,8 milijuna US\$. No usprkos tomu, smanjili su udio u vrijednosti ukupnog izvoza poljoprivrede od 9,6 na 4,9%. Vrijednost izvoza pića i duhana dosegla je najvišu točku 1980. godine, kada je tim izvozom ostvaren devizni prihod od 59,7 milijuna US\$. Poslije te godine izvoz se naglo, a zatim polagano smanjuje, da bi u posljednjih pet godina (1986-1990) došao u fazu stagnacije.

U strukturi izvoza pića i duhana zbile su se određene promjene, koje su u znaku smanjenja relativne razine pića i porasta udjela duhana. Naime, piće je u trogodištu 1966/68. činilo 91%, a u posljednje tri godine (1988/90.) 78% vrijednosti izvoza pića i duhana. Preostalih 9 odnosno 22% otpadalo je, dakako, na duhan.

Vrijednost izvoza pića u razdoblju od 1966/68.-1988/90. povećala se od 7,2 na 12,3 milijuna US\$ i to uz izvanredno velike godišnje oscilacije (izvoz u 1967. bio je za 124 % veći u odnosu na prethodnu godinu) kao i višegodišnja razdoblja u kojima je bilježio rast, pad ili pak stagnaciju. U izvozu pića najviše su zastupljeni vino i rakija. Naime, od 13,3 milijuna US\$ koliko je 1990. ostvareno izvozom svih vrsta pića na vino od svježeg grožđa (osim pjenušavca) i mošt otpadalo je 56,8%, a na rakiju i destilirana alkoholna pića daljnjih 16,4% te na sva ostala alkohol i bezalkoholna pića 26,8%. Vino se najviše (50%) izvozilo u SR Njemačku, a rakija, također, u SR Njemačku, zatim Češkoslovačku, Italiju, USA.

Izvoz pića može se unaprijediti, prije svega, rješavanjem brojnih, manje više opće poznatih, krupnih problema u proizvodnji i preradi grožđa i šljiva.

Duhan je od 1966. godine pa do početka 80-tih godina bio najprodorniji proizvod u cjelokupnom izvozu poljoprivrede. Naime, vrijednost njegovog izvoza porasla je od skromnih 708 tisuća US\$ u prosjeku u trogodištu 1966/68. na čak 27,0 milijuna US\$ u 1981. godini kada je dosegla najvišu točku. Poslije te godine, izvoz se smanjivao da bi u posljednje tri godine analiziranog razdoblja (1988/90) pao na svega 3 480 US\$.

Ekspanzija proizvodnje duhana u nas je započela sredinom 70-tih godina, povećavši se s 11 400 tona u 1975. na 20 600 tona u 1976. godini! Na razini iznad 15 tisuća tona održavala se sve do 1988. od kada bilježi pad. Početak ekspanzije proizvodnje i izvoza (također sredinom 70-tih godina) poklapa se s većim porastom cijena duhana na vanjskom tržištu. Kako se domaća potrošnja kretala dosta stabilno to je svaki veći porast proizvodnje dovodio do povećanja izvoza ili (i) prodaje na područjima drugih republika ondašnje Jugoslavije.

Izvozne cijene duhana pokazuju veoma velike godišnje oscilacije. Tako su po jednoj toni u 1988, 1989. i 1990. godini ostvarene cijene, kako slijedi: 2 038, 3595, 2 917 US\$. Čini se da su povoljne cijene u 1989 utjecale da se fizički volumen

izvoza u 1990. u odnosu na prethodnu godinu povećao za 146%, ali je u međuvremenu došlo do pada izvoznih cijena. U izvozu najviše sudjeluje sirovi, neprerađeni duhan, i to 71,8% (1990). Najveći su kupci toga duhana Mađarska, Indonezija, USA, Austrija.

Sirova je koža sve do 1989. godine bila marginalna, gotovo zanemariva stavka ukupnog poljoprivrednog izvoza, kretavši se na godišnjoj razini od nekoliko desetaka do nekoliko stotina tisuća dolara. U posljednje dvije godine, međutim, došlo je, kao što to pokazuju podaci na tablici 3, do bitnog povećanja vrijednosti i opsega izvoza. Da li je time počeo novi trend, pitanje je na koje se za sada ne može pouzdano odgovoriti.

Razlog tome je neizvjesno buduće kretanje izvoznih cijena, koje su, čini se, imale odlučujući utjecaj na porast vrijednosti izvoza u posljednje dvije godine. Naime, izvozne cijene po toni sirove kože u 1988., 1989. i 1990. godini bile su, kako slijedi: 204,0, 1 669,3 i 2 174,6 US\$. Fizički volumen izvoza kretao se u navedenim godinama: 87, 1 536 i 2 227 tona.

No, i pored toga, ostaje činjenica da je izvoz sirove kože samo posljedica, u prvome redu, smanjenja stočnog fonda (izraženog u uvjetnim grlima), relativno malog udjela klanja stoke u klaonicama, dosta razvijene proizvodnje kožne obuće i galanterije, što je u velikoj mjeri izvozno orijentirana.

Uljano sjemenje čiju vanjskotrgovinsku razmjenu možemo statistički pratiti tek od 1986. predstavlja, također, relativno beznačajnu, ali stabilnu stavku poljoprivrednog izvoza. Opseg izvoza povećao se od 1 097 tona u 1986. na 2 668 tona u 1990. godini. Riječ je o izvozu sjemena suncokreta, uljane repice i bundeve, te soje u zrnu.

Prirodna tekstilna vlakna spadaju, kao što pokazuju podaci na tablici 3, u red proizvoda što su relativno malo zastupljeni u izvozu poljoprivrede. Uzrok tomu valja, dakako, tražiti u nedovoljnoj domaćoj proizvodnji tekstilnih vlakana i relativno razvijenoj proizvodnji prediva, tkanina i gotovih proizvoda, koji se velikim dijelom izvoze. Interesantno je primijetiti, da je od 3 941 tona izvezenih tekstilnih vlakana u 1990. godini na pamuk otpadalo 42,7% te količine! Očito da je riječ o reeksportu.

Ostale biljne i životinjske tvari predstavljaju relativno malo ponderabilnu i dosta stabilnu stavku poljoprivrednog izvoza. Njezin udio u strukturi ukupnog izvoza poljoprivrednih proizvoda kretao se, od 1986. (od kada se može statistički pratiti) do 1990. godine, od 1,2 (1986) do 2,0% (1987 i 1988).

Izvoz biljnih i životinjskih tvari sastoji se od oko tridesetak proizvoda, od kojih se najveći dio izvozi u marginalnim, upravo simboličnim količinama dok na svega nekoliko proizvoda otpada više od 90% ukupno izvezenih količina. Tako se npr.

u 1990. godini od ukupnog izvoza od 2 623 tona, najviše izvezlo crijeva, mjehurata i želuca životinja, nane, kadulje, kamilice i sličnih proizvoda.

Biljna i životinjska ulja i masti ostali su i do danas, razmjerno malo zastupljeni u izvozu poljoprivrednih proizvoda. Naime, njihov udio u vrijednosti poljoprivrednog izvoza u razdoblju od 1966/68-1988/90., porastao je od 0,1 na 0,8%. Njihovim je izvozom u najvećem broju godina ostvarivan prihod manji od jednog milijuna dolara.

Vrijednost kao i fizički volumen izvoza bili su podložni dosta velikim godišnjim oscilacijama, što je kao što se vidjelo, bila jedna od najistaknutijih značajka izvoza i gotovo svih ostalih poljoprivrednih proizvoda.

Tako npr. u 1988. godini izvezeno je 12 205 tona životinjskih i biljnih ulja i masti, a u slijedećoj (1989.) svega 2 680 tona. U izvozu su najviše zastupljena (1990.) biljna ulja i masti i to s 77,4%, dok preostalih 22,6 otpada na masti i ulja životinjskog podrijetla.

VRIJEDNOST I STRUKTURA POLJOPRIVREDNOG UVOZA

Uvoz, kao i izvoz poljoprivrede sastoji se od velikog broja proizvoda. Raščlanjivanje ukupnog uvoza može se provesti na različitim razinama. Najprije evo podataka o vrijednosti uvoza na razini pojedinih robnih sektora i odsjeka.

Podaci na tablici 5 navode na nekoliko općih zaključaka.

Prvi i nesumnjivo najznačajniji jest, da su se proizvodi za hranu neprekidno i dosta značajno povećavali i povećali svoj udio u ukupnoj vrijednosti poljoprivrednog uvoza. Taj bi zaključak očito ostao jednako valjan i u slučaju da se raspolaže podacima vrijednosti uvoza robnih odsjeka 22 i 29 i to zbog njihovog relativno malog pondera. Naime, u razdoblju od 1966/68-1988/90. povećala se zastupljenost proizvoda za hranu u vrijednosti ukupnog uvoza poljoprivrede i to od 44,2 na 72,9%. Vrijednost uvoza proizvoda za hranu u trogodištu 1988/90. premašila je vrijednost njihovog izvoza čak za 436 milijuna US\$. Tako veliki deficit u prehrambenom sektoru bio je, dakako, i veliko opterećenje za ukupnu međunarodnu bilancu plaćanja naše zemlje. Velika uvozna ovisnost i nizak stupanj samodovoljnosti u prehrambenim proizvodima, najuvjerljivija su kritika dosegnutog stupnja razvijenosti poljoprivrede u nas kao i uspješnosti kojom ona obavlja svoje funkcije.

Tablica 5 Vrijednost i struktura uvoza poljoprivrednih proizvoda 1966-1990.
(vrijednost u milijunima US\$)

Razdoblje	0	1	21	22	26	29	4	Ukupno
1966-68.	23,7	1,7	4,9	...	20,8	...	2,5	53,6
1969-71.	37,9	1,1	4,9	...	18,6	...	3,1	65,6
1972-74.	69,0	1,6	6,6	1,1	23,3	...	3,9	105,5
1975-77.	88,5	2,6	10,1	9,0	47,2	...	7,1	164,5
1978-80.	184,8	3,7	10,9	63,3	63,5	...	19,0	345,2
1981-83.	157,2	1,6	9,6	24,9	86,0	...	18,3	297,6
1984-86.	136,4	3,1	13,4	16,7	74,8	...	12,6	257,0
1987-89.	270,5	3,3	11,9	55,6	59,7	6,2	11,7	418,9
1990.	700,2	37,0	12,7	31,6	44,0	19,8	25,3	870,6

0-proizvodi za hranu; 1-piće i duhan; 21-sirova koža; 22-uljano sjeme; 26-tekstilna vlakna; 29-životinjske i biljne tvari (ostale); 4-životinjska i biljna ulja i masti.

Drugo, tekstilna vlakna (prirodna i umjetna) zabilježila su veoma veliki pad svog udjela u ukupnoj vrijednosti uvoza poljoprivrednih proizvoda: od 38,8 u trogodištu 1966/68. na 10,8% u posljednje tri godine analiziranog razdoblja. Uzrok tomu valja tražiti, čini se, prije svega u visokoj startnoj poziciji uvoza tekstilnih vlakana, a potom i u dosta skromnom rastu fizičkog volumena proizvodnje tekstilna industrije od početka 80-tih godina.

Treće, uglavnom isti zaključci kao za tekstilna vlakna vrijede i za uvoz sirove kože. Naime, i udio sirove kože u vrijednosti poljoprivrednog uvoza također se značajno smanjio u analiziranom razdoblju i to od 9,1 na 2,2%. Isto tako, i kod kože se radi o dosta visokoj razini vrijednosti njenog uvoza na početku razdoblja kao i o umjerenom rastu proizvodnje kožne obuće i kožne galanterije u posljednjih desetak godina.

Četvrto, relativna razina uvoza ostalih proizvoda zabilježila je razmjerno manje promjene. Tako se u istom razdoblju (1966/68- 1988/90.) smanjio udio pića i duhana od 3,2 na 2,4% a životinjskih i biljnih ulja i masti, od 4,7 na 2,9% ukupne vrijednosti poljoprivrednog uvoza.

Robni sektor prehrambenih proizvoda valja, zbog njegovog visokog pondera u strukturi vrijednosti ukupnog uvoza poljoprivrede, nešto detaljnije analizirati. Evo najprije pregleda uvoza tih proizvoda, raščlanjenog do pojedinih grupa proizvoda (robnih odsjeka).

Tablica 6 Vrijednost i struktura uvoza prehrambenih proizvoda
(u milijunima US\$)

Razdoblje	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	Ukupno
1966-68.	2,7	7,1	4,0	9,9	23,7
1969-71.	4,7	7,5	13,9	11,8	27,9
1972-74.	3,8	12,3	14,6	38,3	69,0
1975-77.	2,1	23,3	26,4	36,7	88,5
1978-80.	32,5	33,5	69,9	48,9	184,8
1981-83.	11,9	30,8	44,3	70,2	157,1
1984-86.	12,7*	16,1*	12,0*	3,7	23,4	44,5	13,7*	3,2*	18,7*	39,3	147,2
1987-89.	33,5	43,0	13,3	6,0	44,2	63,6	18,8	8,1	29,8	10,2	270,5
1990.	77,8	124,7	31,1	72,5	145,8	97,6	59,4	14,5	61,6	15,2	700,2

00-žive životinje; 01-meso i prerađevine; 02-ribe i riblje prerađevine; 03-žitarice i prerađevine; 04-voće i povrće; 05-kava, kakao, čaj, začini; 06-mliječni proizvodi; 07 šećer, proizvodi od šećera, med; 08-stočna hrana (osim žitarica u zrnu); 09-ostali proizvodi (nespomenuti).

* vrijednost uvoza u 1986. godini.

Već prvi pogled na tablicu 6 pokazuje da nije moguće, zbog nedostatka podataka, statistički pratiti uvoz najvećeg broja grupa proizvoda sve do 1986. godine. Naime, sve do te godine uvoz mesa, mlijeka i šećera i čitavog niza drugih proizvoda registrirao se u okviru stavke "ostali proizvodi (nespomenuti)", što, dakako, onemogućava cjelovitu analizu uvoza proizvoda za hranu, za ukupno analizirano razdoblje. No i uz ta ograničenja, valja dati nešto detaljniji uvid u onaj dio uvoza proizvoda za hranu za koji postoji statističko-dokumentacijska osnova.

To su svi prehrambeni proizvodi za razdoblje od 1986-1990. i proizvodi robnih odsjeka 03, 04, 05 te uz određena ograničenja 09 za ukupno analizirano razdoblje (1966-1990). Kako se za posljednjih pet godina (1986-1990.) raspolaže s podacima o količinama, uvezenih proizvoda i njihovim cijenama za sve proizvode, to će se na slijedećim stranicama dati i nešto potpuniji pregled uvoza upravo u tim godinama. Stoga, pođimo redom.

Žive životinje postale su u svega pet godina jedna od najponderabilnijih stavaka uvoza proizvoda za hranu kao i cjelokupnog uvoza poljoprivrednih proizvoda. Na taj je način i njihov uvoz dao ne mali doprinos višestrukome povećanju vrijednosti uvoza prehrambenih i ostalih poljoprivrednih proizvoda u minulih pet godina.

Na porast vrijednosti uvoza utjecalo je, dakako, kretanje uvezenih količina i uvoznih cijena. U razdoblju od 1986-1990. zabilježen je porast fizičkog volumena

uvoza od 13 691 na 60 829 tona, ili za 344%, dok su se uvozne cijene, po jednoj toni, povećale od 930,1 na 1 278,9 US\$ ili za 37,5%. Može se, stoga, zaključiti da je na porast vrijednosti uvoza odlučujuće utjecalo povećanje volumena uvoza, a u znatno manjoj mjeri porast cijena.

U strukturi uvoza zbililo se više promjena, od kojih su najuočljivije slijedeće.

Prvo, asortiman uvoza postao je znatno uravnoteženiji u tom smislu što se iznad prosječno povećavao uvoz pojedinih vrsta stoke kojih je uvoz na početku razdoblja bio marginalan, ili su se pak na listi uvoza pojavile i neke vrste životinja koje se ranije nisu uvozile.

Drugo, i pored toga, ostao je i nadalje relativno visoki stupanj koncentracije uvoza na nekoliko vrsta stoke. Tako npr. u ukupnoj vrijednosti uvoza živih životinja u 1990. godini, sudjelovao je uvoz, u %: bikova 43,6, svinja 37,4, junadi 3,0 itd.

Treće, smanjila se i apsolutno i relativno, vrijednost uvoza grla za priplod. Naime, njihov udio u vrijednosti uvoza živih životinja u 1986. bio je 11,8%, a u 1990. godini svega 1,0%. Očito da je pad proizvodnje, osobito goveđeg mesa, utjecao i na porast relativne razine uvoza grla za klanje odnosno proizvodnju mesa.

Najveći dio uvoza živih životinja potječe iz Poljske (bikovi), bivše DR Njemačke (svinje), Mađarske i Čehoslovačke.

Na koncu valja zaključiti da je 1990. godine po prvi put, vrijednost uvoza živih životinja premašila vrijednost njihovog izvoza i to za 20,2 milijuna US\$.

Meso i mesne prerađevine zabilježile su još veći porast vrijednosti uvoza nego žive životinje. Uvoz se povećavao iz godine u godinu tako da se u 1990. u odnosu na 1989. povećao, u vrijednosnom izrazu, čak za 89,9%. Podaci za prvih šest mjeseci 1991. godine pokazuju da je taj trend (kao i uvoz živih životinja) zaustavljen. Naime, u prvom polugodištu 1991. godine uvezeno je mesa i prerađevina u iznosu od 19,9% vrijednosti uvoza u 1990. godini.

Vrijednost uvoza mesa i prerađevina porasla je u razdoblju od 1986-1990. za 673%. Istodobno, uvezene količine tih proizvoda povećane su od 15 250 na 59 517 tona ili za 290%. Nadalje, došlo je i do velikog porasta uvoznih cijena, i to, od 1057 na 2 096 US\$ po jednoj toni ili za 98,3%. Interesantno je primijetiti da su se, u istom razdoblju izvozne cijene mesa i prerađevina povećale za 51,4%. To znači da se odnos između izvoznih i uvoznih cijena znatno pogoršao.

Raščlanjivanje uvoza, jedna je od temeljnih karakteristika uvoza mesa i mesnih prerađevina. Umjesto uvoza nekoliko proizvoda (goveđe, juneće, svinjsko meso) u strukturi se počeo postupno javljati sve veći broj proizvoda koji se ranije ili nisu uvozili ili je pak njihov uvoz bio zanemariv.

U strukturi vrijednosti uvoza dominira (1990) svinjsko meso s udjelom od

47,1%, slijede zatim goveđe meso 17,8%, juneće meso 13,7%, sušeno meso 9,2%, meso u konzervi 8,8% itd. Meso i preradevine uvoze se iz velikog broja zemalja među kojima se na prvom mjestu nalazi Mađarska, zatim slijede SR Njemačka, Nizozemska, Švedska, Italija, USA i druge.

Vrijednost uvoza mesa i mesnih preradevina postupno je sustizala vrijednost njihovog izvoza, da bi ga u 1990. godini premašila čak za 56 milijuna US\$! Ali, već u prvih šest mjeseci 1991. vrijednost izvoza bila je veća od vrijednosti uvoza i to za 8,4 milijuna US\$.

Riba i riblje preradevine spadaju u red onih grupa proizvoda čija je relativna razina uvoza bila najstabilnija. Dosta je stabilan bio i uvoz u apsolutnom izrazu, s izuzetkom 1990. godine što je bila očito netipična i s gledišta cjelokupnog uvoza poljoprivrednih proizvoda.

Volumen uvoza kretao se, u analiziranom razdoblju, od 9 376 tona (1987.) do 14 913 tona (1990.). Istodobno su uvozne cijene porasle od 997,6 na 2 579,3 US\$ po toni ili za 158,6%. Svi oni uzroci što su navedeni da uvjetuju održavanje izvoza na niskoj razini, istodobno su i razlozi relativno velikog uvoza.

U strukturi uvezenih količina ribe i ribljih preradevina, dominiraju (1990.) svježa i zamrznuta riba i to s 61,6%, zatim slijede ljuskari i beskičmenjaci, 33,3%, pripremljena riba i ljuskari 3,3% i sušena riba 1,8%. Riba se uvozi iz svih dijelova svijeta i mnogih zemalja, osobito iz Irske, Islanda, Argentine, Norveške, Italije, Mađarske.

Žitarice i preradevine od žitarica smanjile su svoj udio u ukupnoj vrijednosti uvoza prehrambenih proizvoda iako se vrijednost njihovog uvoza višestruko povećala. Naime, na žitarice i njene preradevine otpadalo je 11,5% u trogodištu 1966/68. a 6,5% u posljednje tri godine, tj. 1988/90. ukupne vrijednosti uvoza prehrambenih proizvoda. U istom se razdoblju, vrijednost uvoza povećala od 2,7 na 28,8 milijuna US\$.

Vrijednost uvoza kretala se veoma neravnomjerno i to pod simultanim utjecajem, dakako, promjena u opsegu uvoza a zatim i kretanja cijena. Samo radi ilustracije, vrijednost uvoza u razdoblju od 1986-1990. porasla je od 8,4 na 72,5 milijuna US\$ ili za 763,1%, dok su se uvezene količine povećale od 36,4 na 445,8 tisuća tona ili za 1124,7%! Istodobno, smanjile su se uvozne cijene i to od 231,4 na 162,5 US\$ po toni.

Odlučujući utjecaj na uvoz žitarica ima uvoz kukuruza. Ili još točnije proizvodnja kukuruza u zemlji. Tu tvrdnju nije, dakako, teško i argumentirati. Tako npr. golem porast uvoza žita u 1990. godini bio je neposredna posljedica smanjenja proizvodnje kukuruza u toj u odnosu na prethodnu godinu i to za 284,7 tisuća tona. Upravo stoga je od ukupnog uvoza žitarica u 1990. na kukuruz otpadalo 76,4%.

Može se, dakle, zaključiti da se u prvom redu stabilizacijom i porastom proizvodnje kukuruza, ne zanemarujući krušna žita, može i cjelokupni uvoz žitarica u nas svesti na margine poljoprivrednog uvoza.

Voće i povrće predstavljaju veoma značajnu stavku uvoza proizvoda za hranu pa stoga i cjelokupnog uvoza poljoprivrednih proizvoda. U trogodištu 1966/68. uvezlo se voća i povrća u vrijednosti od 7,1 milijun US\$, da bi se taj iznos u godinama 1988/90. povećao na 78,5 milijuna US\$. U istom se razdoblju, usprkos tomu, udio voća i povrća u vrijednosti uvoza za hranu, smanjio od 29,7 na 17,7%.

Uzlazni trend porasta vrijednosti uvoza navedenih proizvoda, trajao je sve do 1980. godine, kada počinje padati do sredine 80-tih, od kada se ponovno kreće uzlaznom linijom.

Prema podacima službene statistike, fizički volumen uvoza voća i povrća (i njihovih prerađevina) povećao se od 23 350 tona u 1986. na 1 350 985 tona u 1990. godini! Tako je za 1990. zabilježen uvoz od 1 006 284 tona "mandarinka, hibrida agruma, svježih ili suhих", dok je u prethodnoj godini uvoz tih proizvoda bio svega 240 tona.

Podaci o vrijednosti uvoza (kao i izvoza) voća i povrća statistike vanjske trgovine identični su s onim što su objavljeni u "SGH-91" i kako su dani na tablici 6 ovog priloga.

U istinitost navedenih podataka o uvozu voća u 1990. godini mora se sumnjati, pa ih stoga valja uzeti s potrebnom rezervom.

Nesporno je da i nadalje valja računati s rastućim uvozom onih vrsta voća i povrća koje se u nas ne proizvode (zbog prirodnih uvjeta proizvodnje) ili je njihova proizvodnja marginalna sa stajališta domaće potrošnje. Isto tako, uvoz će se uvijek javljati kao korektiv domaće proizvodnje koju u cjelini uzevši obilježavaju niski prinosi, nestabilna proizvodnja, niska robnost, neadekvatna prerada, slaba organizacija tržišta i sl.

Kava, kakao, čaj i začini (uključujući i prerađevine) spadaju u red onih grupa proizvoda čija je vrijednost uvoza zabilježila veoma visoki porast. Naime, u razdoblju od 1966/68-1988/90. povećala se vrijednost uvoza navedenih proizvoda, od 4,0 na 79,6 milijuna US\$. Istodobno, povećao se također i njihov udio u ukupnoj vrijednosti uvoza proizvoda za hranu i to od 16,9 na 17,9%.

Fizički volumen uvoza kave, kakaoa, čaja i začina kretao se uzlaznim trendom i to izrazito ravnomjerno, očito zbog toga što taj uvoz veoma malo ovisi o domaćoj proizvodnji. U razdoblju od 1986-1990 uvoz se povećao od 24 856 na 37 407 tona. U istom petogodištu, uvozne su se cijene smanjile od 3 806,8 na 2 608,9 US\$ po toni.

U strukturi uvoza dominiraju kava i kakao, čiji je uvoz u 1990. godini bio 20765

odnosno 9 993 tona što zajedno čini 82,2% ukupnog volumena uvoza te grupe proizvoda. Kava se najviše uvozi (1 990) iz Brazila (12 209 tona), Indije (2404 tone), Kolumbije (1 682 tone), dok su Gana, Nigerija i Obala Bjelokosti glavni snabdjevači našeg tržišta kakaom. Pri tome treba imati u vidu činjenicu da se dio uvezenog kakaoa ponovno izvozi u obliku prerađevina u kojima je zastupljen taj proizvod.

Mlijeko, mliječni proizvodi i jaja čine dosta stabilnu stavku uvoza prehrambenih proizvoda. Vrijednost njihovog uvoza u apsolutnom izrazu, naime, slijedila je kretanje uvoza prehrambenih proizvoda. Tako se vrijednost uvoza tih proizvoda povećala od 13,7 milijuna US\$ u 1986. na 59,4 milijuna US\$ u 1990. godini, povećavši svoj udio u vrijednosti uvoza prehrambenih proizvoda od 6,6 na 8,5%.

Opseg uvoza mlijeka, mliječnih proizvoda i jaja povećao se, u istom razdoblju, od 20 770 na 58 950 tona ili za 183,8%, dok su uvozne cijene zabilježile rast od 657,6 na 1 007,0 US\$ po toni, ili za 53,1%. To, dakako, znači da je porast uvezenih količina navedenih proizvoda imao veći utjecaj na povećanje vrijednosti uvoza nego što je bio utjecaj cijena. Gotovo da i nije potrebno reći da je taj rastući uvoz samo posljedica stanja u govedarstvu u nas kojeg najbolje obilježava upravo činjenica da smo (bili) jedna od rijetkih ako ne i jedina zemlja u Europi koja uvozi mlijeko.

U strukturi fizičkog volumena uvoza najviše su zastupljeni (1990.) mlijeko i proizvodi (osim maslaca) i to s 65,7%, zatim slijedi sir i urda 28,6%, jaja 3,2% i maslac 2,5%. Mlijeko i proizvodi (osim maslaca) najviše se (55,3%) uvoze iz Mađarske, sir iz Nizozemske a maslac iz Češkoslovačke.

Šećer, proizvodi od šećera i med predstavljaju, od 1986. godine od kada se taj uvoz može statistički pratiti, uz stavku "ostali proizvodi" najmanje ponderabilnu grupu proizvoda poljoprivrednog uvoza. Njihov se, naime, udio u vrijednosti ukupnog uvoza prehrambenih proizvoda, u razdoblju od 1986-1990., kretao između 1,6% u 1986. i 3,6% u 1989. godini.

U istom razdoblju (1986-1990.) porastao je volumen uvoza, od 13 095 na 29 132 tona ili za 122,5%. Istodobno su povećane i uvozne cijene: od 232,7 na 496,3 US\$ po toni, ili za 113,3%. U odnosu na većinu ostalih grupa proizvoda, relativno mali porast opsega uvoza šećera, proizvoda od šećera i meda, bio je posljedica prije svega sve veće proizvodnje šećera u tim godinama, i to do 176,1 na 209,6 tisuća tona. Međutim, potrebno je primijetiti, da se dio proizvodnje šećera temelji na uvozu šećera iz repe iz Mađarske.

Najveći dio uvoza navedene grupe proizvoda otpada (1990.) na rafinirani šećer od šećerne repe i trske (50,6%), zatim slijede melasa (29,2%) i ostali proizvodi. Rafinirani se šećer najviše uvezio iz bivše SR Njemačke, Italije, Mađarske i

Poljske.

Stočna hrana (osim žitarica u zrnu) bila je u razdoblju od 1986-1990. (za ranije se godine ne raspolaže potrebnim podacima) jedna od značajnih grupa proizvoda u strukturi uvoza prehrambenih proizvoda kao i cjelokupnog uvoza poljoprivrede. Intenzivan tov stoke, osobito goveda, temelji se u nas velikim dijelom na uvoznim komponentama stočne hrane, kao što su uljane pogače, riblje brašno i rezanci šećerne repe.

Volumen uvoza navedenih proizvoda povećao se od 74 044 tona u 1986. na 232815 tona u 1990. godini, ili za 214,4. Nasuprot tomu višestrukom povećanju, uvozne su cijene porasle za svega 4,6% ili od 253,0 na 264,6 US\$ po toni.

U strukturi fizičkog volumena uvoza, najviše su zastupljeni (1990.) slijedeći proizvodi: uljane pogače (150 524 tona), riblje brašno (36 447 tona) i rezanci šećerne repe i trske (31 862 tona). Uljane se pogače najviše uvoze iz Brazila (94459 tona), riblje brašno iz Perua (20 872 tona) i rezanci šećerne repe i trske isključivo iz Mađarske.

"Jestivi proizvodi i preradevine, nespomenuti" (nisu usporedivi sa stavkom "ostali prehrambeni proizvodi", kako ih je statistika registrirala do 1986. godine) čine, osobito u prve tri godine analiziranog razdoblja (1986-1990) dosta značajnu stavku uvoza prehrambenih proizvoda, kao što to pokazuju podaci na tablici 6. Među te proizvode spadaju npr. margarin, ocat, razni umaci, kvasac.

Evo sada i kratkog pregleda uvoza ostalih (osim prehrambenih proizvoda) poljoprivrednih proizvoda.

Piće i duhan spadaju u red onih proizvoda koji na listi poljoprivrednog uvoza imaju relativno mali ponder. Za uvoz tih proizvoda, naime, plaćeno je 1966/68. u prosjeku 1,7 milijuna US\$ a u trogodištu 1988/90. također u godišnjem prosjeku, 14,8 milijuna US\$, dok se istodobno udio tih proizvoda u vrijednosti ukupnog uvoza poljoprivrede smanjio od 3,2 na 2,4%.

U razdoblju od 1986-1990. povećali su se volumen uvoza pića od 10 455 na 54552 tona a duhana od 69 na 428 tona ili ukupno od 10 524 na 54 980. Istodobno su uvozne cijene pića zabilježile rast od 407,4 na 656,0 US\$ po toni te duhana od 1649,2 na 2 781,3 US\$ po toni. Od ukupnog uvoza pića, na bezalkoholna otpada (1990.) 59,5%, dok ostatak čine alkoholna pića od kojih se najviše (81,5%) uvozi vino od svježeg grožđa. Interesantno je primijetiti da je u 1990. uvezeno 18 005 tona vina od svježeg grožđa u odnosu na svega 3 tone u prethodnoj godini, iako je proizvodnja vina u 1990. bila veća za 10,7% nego u 1989. Najveći dio vina uvozi se (1990) iz Mađarske (62,0%) i Argentine (32,2%). Gotovo cjelokupni uvoz duhana otpada na neprerađeni duhan koji se najviše uvozi iz Poljske (44,5%) i Zimbabvea (23,4%).

Sirova koža i krzno predstavljaju grupu proizvoda koje je, isto tako, relativno malo zastupljena u vrijednosti ukupnog uvoza poljoprivrednih proizvoda. Njezin udio u toj strukturi, u razdoblju od 1966/68-1988/90., smanjio se od 9,2 na 2,3%. Istodobno se povećala vrijednost toga uvoza od 4,9 na 13,9 milijuna US\$.

Volumen uvoza kože i krzna, kao rijetko kojih proizvoda, smanjio se u razdoblju od 1986-1990. i to od 7 730 na 6 466 tona. Istodobno, kao što je već rečeno, povećao se njihov izvoz. Sve se to zbivalo u uvjetima smanjenja proizvodnje kože i to đonske od 419 na 84 tona i gornje kože od 5081 na 3648 tisuća m². Uzrok navedenih kretanja vanjskotrgovinske razmjene kao i proizvodnje kože, međutim, valja tražiti u smanjenoj proizvodnji svih vrsta kožne obuće kao i kožne galanterije.

Oko četvrtinu uvezenih količina sirove kože čini (1990.) goveđa koža, koja se najviše uvozi iz Italije i bivšeg SSSR-a.

Uljano sjemenje i plodovi javljali su se na listi uvoznih proizvoda u marginalnim, gotovo zanemarivim količinama sve do početka 70-tih godina. Poslije toga, međutim, njihov uvoz raste neprekidno i visokim stopama, da bi 1979. godine dosegao vrijednost od čak 81,0 milijuna US\$. Zatim slijede godine u kojima bilježi pad do 1986. godine prema podacima na tablici 5.

U razdoblju od 1972/74-1988/90. porasla je godišnja vrijednost uvoza uljanog sjemenja i plodova i to od 1,1 na 50,5 milijuna US\$, dok se udio uvoza tih proizvoda u vrijednosti ukupnog uvoza poljoprivrede povećao od 1,0 na 8,3%.

Fizički volumen uvoza u razdoblju od 1986-1990., kretao se u rasponu od 99581 tona (1986.) do 185 011 tona (1988.). U strukturi toga uvoza dominiraju soja u zrnju na koju otpada (1990.) 75,6% uvezenih količina, zatim slijedi sjeme uljane repice s udjelom od 17,1% i nekoliko manje značajnih proizvoda. U ukupnom uvozu soje, najveći je udio uvoza iz SAD, ili točno 97,3%, dok se sjeme uljane repice najviše (69,6%) uvozilo iz bivšeg SSSR-a.

Tekstilna vlakna (prirodna) kojih se uvoz (kao i izvoz) može statistički pratiti od 1986. godine, zabilježila su u razdoblju od 1986-1990. pad, kako vrijednosti uvoza u apsolutnom izrazu, i to od 53 231 na 44 041 tisuće US\$, tako i svog udjela u vrijednosti poljoprivrednog uvoza: od 16,4 na 5,1%. U trogodištu 1966/68 tekstilna vlakna (prirodna i sintetička) sudjelovala su u ukupnom uvozu poljoprivrede čak s 38,8%. Inače, od ukupnog uvoza tekstilnih vlakana na prirodna je vlakna, u razdoblju od 1986-1990., otpadalo između 72,0% (1990) i 87,3% (1989).

Volumen uvoza tekstilnih vlakana (prirodnih) smanjio se, u petogodištu 1986-1989., od 30 546 na 19 677 tona ili za 35,6%. I ovdje, kao i kod sirove kože, uzrok treba tražiti u domaćoj proizvodnji sirovina koja je uvjetovana kretanjem proizvodnje finalnih proizvoda. Riječ je, naime, o tomu, ako se opseg proizvodnje

tekstilnih prediva i tkanina, kao i proizvodnja gotovih tekstilnih proizvoda u 1986. označi kao 100 onda su indeksi njihove proizvodnje u 1990. godini bili 73 odnosno 85. Od tekstilnih vlakana, najviše se uvozi (1990.) pamuk na kojeg otpada 82,7% uvezenih količina prirodnih tekstilnih vlakana. U našem uvozu pamuka najviše sudjeluje (1990.) bivši SSSR i to s 53,7%, zatim slijede Grčka, Sudan, SAD-e, Tanzanija, Izrael.

Biljne i životinjske sirove tvari povećale su u razdoblju od 1986.-1990., svoj udio u vrijednosti cjelokupnog uvoza poljoprivrednih proizvoda, od 1,9 na 2,3%, povećavši i vrijednost uvoza u apsolutnom izrazu: od 6 065 na 19 815 tisuća US\$.

Fizički volumen uvoza povećao se, istodobno, od 3 940 na 6 734 tona ili za 70,9%, dok su uvozne cijene, također, zabilježile rast od 1 539,4 na 2 942,5 US\$ po toni, ili za 91,1%.

Od ukupnog opsega uvoza navedene grupe proizvoda, na biljne sirove tvari otpada 90,5%, a preostalih 9,5%, dakako, na životinjske sirove tvari. Od više desetaka proizvoda koji se nalaze na listi uvoza biljnih sirovih tvari, najviše su zastupljeni (1990) micelij (47,0), zatim žive biljke (uključujući i korijen), cvijeće, lukovice, sjeme djeteline i sl.

Životinje, biljna ulja i masti zabilježili su, u razdoblju od 1966/68-1988/90., višestruki porast vrijednosti uvoza, od 2,5 na 17,5 milijuna US\$, ali smanjivši pri tomu svoj udio u vrijednosti poljoprivrednog uvoza, od 4,7 na 2,9%.

Volumen uvoza navedenih proizvoda povećao se od 17 828 tona u 1986. na 32302 tona u 1990. godini, ili za 81,2%. Istodobno su se povećale i uvozne cijene i to od 681,4 na 783,3 US\$ po toni, ili za 15,0%.

Od ukupnog opsega uvoza navedene grupe proizvoda, na biljna ulja i masti otpada (1990.) 81,8%, a preostalih 18,2% na životinjska ulja i masti. Od prvih se najviše uvoze, u tonama: sirovo sojino ulje - 10 971, sirovo ulje od suncokreta - 4175, rafinirano ulje od suncokreta 3 323, sirovo ulje od repice ili slačice 1 905.

Adresa autora - Author's address:

Prof. dr. Petar Grahovac
Ekonomski fakultet
Zagreb, Kennedijev trg

Primljeno: 18. 02. 1993.